

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

હજીમંત

વિ.

સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ (મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય).

રાવજીભાઈ

વિ.

સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ (મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય).

૨૩/૦૮/૧૯૫૨

[મહેર ચંદ મહાજન, દાસ અને ભગવતી, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ક્રિમિનલ ટ્રાયલ-સંજોગોવશાત પુરાવા-દોષસિદ્ધિ માટે પુરાવાની પર્યાપ્તતા-અનુમાન અથવા શંકા પર દોષસિદ્ધિનો આધાર રાખવા સામે ચેતવણી-સ્વીકૃતિ-સંપૂર્ણ રીતે લેવી જોઈએ.

સંજોગોવશાત પુરાવા સાથે કામ કરતી વખતે હંમેશા એવો ભય રહે છે કે અનુમાન અથવા શંકા કાનૂની સાબિતીનું સ્થાન લઈ શકે છે. તેથી એ ચાદ રાખવું યોગ્ય છે કે એવા કિસ્સાઓમાં જ્યાં પુરાવા સંજોગોવશાત પ્રકૃતિના હોય છે, તે સંજોગો કે જેના પરથી અપરાધનું નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવે છે તે પ્રથમ કિસ્સામાં સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થવા જોઈએ અને સ્થાપિત થયેલી તમામ હકીકતો માત્ર આરોપીના અપરાધની પૂર્વધારણા સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ. ફરીથી, સંજોગો નિર્ણાયક પ્રકૃતિ અને વલણના હોવા જોઈએ, અને તે એવા હોવા જોઈએ કે જે સાબિત કરવાની દરખાસ્ત છે તે સિવાયની દરેક પૂર્વધારણાને બાકાત રાખે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પુરાવાની એક સાંકળ એટલી હદે સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ કે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત નિષ્કર્ષ માટે કોઈ વાજબી આધાર ન રહે અને તે એવું દર્શાવવા માટે હોવું જોઈએ કે તમામ માનવ સંભાવનાઓ મુજબ આ કૃત્ય આરોપી દ્વારા જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ.

રેગ. વિ. હોજ [(૧૮૩૮) ૨ (ચુ. ૨૨૭) નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો.

કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી સ્વીકૃતિ, ભલે તે કબૂલાત સમાન હોય

કે ન હોય, તેને વિભાજિત કરી શકાતી નથી અને તેનો અમુક ભાગ તેની વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાતો નથી. તેનો ઉપયોગ કાં તો સંપૂર્ણ રીતે થવો જોઈએ અથવા બિલકુલ ન થવો જોઈએ.

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ડિક્શન : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૬/ ૧૯૫૧.

ક્રિમિનલ કેસ નં. ૦૧/૧૯૪૮ માં સ્પેશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, નાગપુરની કોર્ટના ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૧૯૪૯ ના ચુકાદા અને આદેશ અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૬/૧૯૪૯ અને ૨૭/૧૯૪૯ માં સેશન્સ જજ, નાગપુરની કોર્ટના ૨૪મી માર્ચ, ૧૯૪૯ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી ઉદ્ભવતી ક્રિમિનલ રિવિઝન નં. ૧૫૨/ ૧૯૪૯ અને ૧૫૩/ ૧૯૪૯ માં નાગપુર ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચર (સી. આર. હેમીયોન ન્યાયમૂર્તિ) ના ૯મી માર્ચ, ૧૯૫૦ ના ચુકાદા અને આદેશ સામે સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા અપીલ.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૬/૧૯૫૧ માં અપીલકર્તા માટે એન. સી. ચેટરજી (તેમની સાથે બી. બેનર્જી અને એ. કે. દત્ત).

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૭/૧૯૫૧ માં અપીલકર્તા માટે બક્ષી ટેક ચંદ (તેમની સાથે કે. વી. તાંબે).

સામાવાળા માટે ટી. એલ. શિવદે, એડવોકેટ-જનરલ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ (તેમની સાથે ટી. પી. નાયક).

૨૩/૦૮/૧૯૫૨. કોર્ટનો ચુકાદો મહાજન ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો.

મહાજન ન્યાયમૂર્તિ.- આ ૮મી માર્ચ, ૧૯૫૦ ના રોજ ૧૯૪૮ ના ક્રિમિનલ રિવિઝન નં. ૧૫૨ અને ૧૫૩ માં નાગપુર ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેયર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા બે આદેશો સામે સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા એકત્રિત અપીલ છે.

આસિસ્ટન્ટ ઈન્સ્પેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, એન્ટી-કરપ્શન ડિપાર્ટમેન્ટ, નાગપુર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર, ૧૯૫૧ ની ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૬ માં અપીલકર્તા (એચ. જી. નરગુંડકર, આબકારી કમિશનર, મધ્ય પ્રદેશ), અને ૧૯૫૧ ની ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૭ માં અપીલકર્તા (આર. એસ. પટેલ) ની નાગપુરના સ્પેશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ શ્રી બી. કે. ચૌધરીની કોર્ટમાં એપ્રિલ, ૧૯૪૭ થી માર્ચ ૧૯૫૧ સુધી સિઓની ડિસ્ટિલરીનો કોન્ટ્રાક્ટ મેળવવા માટે ટેન્ડર, આંક- પી-૩એ, માં બનાવટી કરવાના કાવતરાના ગુના માટે અને ટેન્ડર (આંક- પી-૩એ) અને અન્ય દસ્તાવેજ, આંક- પી-૨૪ ની બનાવટીના ગુનાઓ કરવા બદલ ટ્રાયલ કરવામાં આવી હતી. વિદ્વાન સ્પેશિયલ મેજિસ્ટ્રેટે બંને અપીલકર્તાઓને ત્રણેય આરોપોમાં દોષિત ઠેરવ્યા. તેમણે આર. એસ. પટેલને દરેક આરોપ હેઠળ એક વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારી અને અનુક્રમે પ્રથમ, બીજા અને ત્રીજા આરોપ હેઠળ રૂ. ૨,૦૦૦, રૂ. ૨,૦૦૦ અને રૂ. ૧,૦૦૦ નો દંડ ફટકાર્યો. અપીલકર્તા નરગુંડકરને દરેક આરોપ હેઠળ છ મહિનાની સખત કેદની સજા અને અનુક્રમે

પ્રથમ, બીજા અને ત્રીજા આરોપ હેઠળ રૂ. ૨,૦૦૦, રૂ. ૨,૦૦૦ અને રૂ. ૧,૦૦૦ નો દંડ ફટકારવામાં આવ્યો હતો. દરેક અપીલકર્તાઓએ નાગપુરના સેશન્સ જજની કોર્ટમાં તેમની સંબંધિત દોષસિદ્ધિ અને સજા સામે અપીલ કરી. વિદ્વાન સેશન્સ જજે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૧૨૦-બી હેઠળ ગુનાહિત કાવતરાના પ્રથમ આરોપ હેઠળ બંને અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિ રદ કરી, પરંતુ આંક- પી-૩ (એ) અને પી-૨૪ ની બનાવટીના આરોપો પર આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૬૫ હેઠળ દોષસિદ્ધિ અને સજા જાળવી રાખી. બંને અપીલકર્તાઓ આ નિર્ણય સામે હાઈકોર્ટમાં રિવિઝનમાં ગયા પરંતુ કોઈ સફળતા મળી નહીં. ત્યારબાદ અપીલ કરવા માટે સ્પેશિયલ લીવ માટે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ અરજી કરવામાં આવી હતી અને આ કોર્ટ દ્વારા ૨૪મી માર્ચ, ૧૯૫૦ ના રોજ મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

અપીલકર્તા, નરગુંડકર, સેન્ટ્રલ પ્રોવિન્સ અને બેરાર પ્રાંતીય સેવાના સભ્ય છે અને ઘણા વર્ષો સુધી ડેપ્યુટી કમિશનરનું મૂળભૂત પદ સંભાળ્યું છે. એપ્રિલ, ૧૯૪૬ માં, તેમની મધ્ય પ્રદેશના આબકારી કમિશનર તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, અને પમી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૭ સુધી તે હોદ્દો સંભાળ્યો હતો.

અપીલકર્તા, આર. એસ. પટેલ, સુગર ટેકનોલોજિસ્ટ અને કેમિકલ એન્જિનિયર છે. તેમણે અમેરિકામાં તેમનું તકનીકી શિક્ષણ અને વ્યવહારુ તાલીમ મેળવી અને પાંચ વર્ષ સુધી મદ્રાસની ફેક્ટરીઓમાં ચીફ કેમિસ્ટ અને જનરલ મેનેજર તરીકે કામ કર્યા પછી, ૧૯૪૪ માં સેન્ટ્રલ પ્રોવિન્સ આવ્યા, જ્યારે

પ્રાંતીય સરકારે તેમને ઔદ્યોગિક આત્માના ઉત્પાદન માટે ડિસ્ટિલરી સ્થાપવા માટે લાઇસન્સ આપ્યું.

૧૧મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ, નરગુંડકરે આબકારી કમિશનર તરીકે તેમની ક્ષમતામાં ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૪૭ થી ૩૧મી માર્ચ, ૧૯૫૧ સુધીના ચાર વર્ષના સમયગાળા માટે સિઓની ખાતે સરકારી ડિસ્ટિલરી ચલાવવા અને ચોક્કસ નિર્દિષ્ટ જિલ્લાઓમાં સ્પીરિટ સપ્લાય કરવા માટે ટેન્ડર મંગાવ્યા. ટેન્ડર સબમિટ કરવાની છેલ્લી તારીખ ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ હતી. આ ટેન્ડર નોટિસના જવાબમાં, (૧) અપીલકર્તા, આર. એસ. પટેલ, (૨) કે. બી. હબીબુર રહેમાન, (૩) ઝાકીરુર રહેમાન, અને (૪) એદુલજી પી. ડુંગાજી (પી. ડબલ્યુ. જ) દ્વારા દાખલ કરાયેલા ટેન્ડરો સહિત પાંચ ટેન્ડરો, ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ ના રોજ આબકારી કમિશનર પાસે સીલબંધ કવરમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, અને તેણે સલામત કસ્ટડી માટે ઓફિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, એસ. ડબલ્યુ. ગાડગીલ (પી. ડબલ્યુ. ૧૩) ને સીલ અકબંધ રાખીને સોંપી દીધા હતા. ગાડગીલ તેમને પોતાના રૂમમાં લઈ ગયો અને ઓફિસના સેફમાં તાળા-ચાવી હેઠળ રાખ્યા.

ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ૯મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ આરોપી નરગુંડકરે આ સીલબંધ ટેન્ડરો ઘરે લઈ લીધા, કે ટેન્ડરો તેમના ઘરે તેમના દ્વારા ખોલવામાં આવ્યા, કે ઈ. જે. ડુંગાજી (પી. ડબલ્યુ. જ) ના ટેન્ડર (આંક- પી-૬) ના દરો આરોપી ૨ (આર. એસ. પટેલ) ને જાહેર કરવામાં આવ્યા, જેને બીજું ટેન્ડર (આંક- પી-૩એ) બદલવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, જેમાં ડુંગાજી કરતા

ઓછા દરો હતા, કે ત્યારબાદ આ ખુદ્દા ટેન્ડરો ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ ઓફિસમાં લાવવામાં આવ્યા હતા અને અમરનાથ (પી. ડબલ્યુ. ૨૦) ને આપવામાં આવ્યા હતા, જેઓ આબકારીના આસિસ્ટન્ટ કમિશનર હતા, અહેવાલ સબમિટ કરવા માટે અને નરગુંડકરની ભલામણ પર આરોપી ૨ (પટેલ) નું ટેન્ડર સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું અને તેને કોન્ટ્રાક્ટ આપવામાં આવ્યો હતો. મે, ૧૯૪૭ માં, એક દિલબાગરાય (પી. ડબલ્યુ. ૧૪) ની અરજી (આંક- પી-૧) મળ્યા પછી, એન્ટી-કરપ્શન વિભાગ દ્વારા પૂછપરછ શરૂ કરવામાં આવી હતી. બંને આરોપીઓને પૂછપરછની જાણ થઈ. તેમની તરફેણમાં પુરાવા ઊભા કરવા માટે તેઓએ એક પત્ર (આંક- પી-૨૪) અસ્તિત્વમાં લાવ્યા અને તેને ૨૦મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ નો જૂનો સમય આપ્યો. આ દસ્તાવેજ છેતરપિંડી કરવાના ઇરાદાથી અને અમરનાથ (પી. ડબલ્યુ. ૨૦) અને ડુંગાજી (પી. ડબલ્યુ. ૪) ને ભુક્કસાન પહોંચાડવાના હેતુથી બનાવટી બનાવવામાં આવ્યો હતો. આંક- પી-૨૪ ટાઈપરાઈટર (આર્ટિકલ એ) પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યું હોવાનો આક્ષેપ છે જે ૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ નેશનલ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ આલ્કોહોલ ડું., નાગપુર દ્વારા ખરીદવામાં આવ્યું હતું, જેના આરોપી પટેલ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર હતા. એવો પણ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉક્ત પત્રમાં આરોપી ૧ (નરગુંડકર) દ્વારા કરવામાં આવેલ શેરો "કોઈ કાર્યવાહી જરૂરી જણાતી નથી. ફાઈલ કરો", અને સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ "એસ" માટે ચિહ્નિત, ૨૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ કરવામાં આવ્યો ન હતો, જે તારીખ તેમાં છે. આ પત્ર આરોપી ૧ દ્વારા ઓફિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, એસ. ડબલ્યુ. ગાડગીલ (પી. ડબલ્યુ. ૧૩) ને ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭

ના મધ્યમાં સોંપવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ આરોપી ૧ એ ૨૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૭ ના રોજ શ્રી એસ. સાન્યાલ (પી. ડબલ્યુ. ૧૯) ને એક પત્ર (આંક- પી. ૨૬) લખ્યો હતો, જેઓ તે સમયે આબકારી કમિશનર હતા, એવી વિનંતી સાથે કે આ પત્ર (આંક- પી-૨૪) અને નોટ શીટ (આંક- પી-૨૭) સલામત કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવે.

બંને આરોપીઓએ ગુનાહિત ષડયંત્ર, બનાવટી અને તેના દુષ્પ્રેરણના ગુનાઓ કર્યાનો ઇનકાર કર્યો હતો. નરગુંડકરે ૯મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ ઓફિસમાં હાજર હોવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. તેણે ટેન્ડરો ઘરે લઈ જવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. તેના કહેવા મુજબ, તેના દ્વારા ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ ઓફિસમાં ટેન્ડરો ખોલવામાં આવ્યા હતા. આરોપી ૨ એ ઇનકાર કર્યો હતો કે ડુંગાજીનું ટેન્ડર તેને ૯મી અને ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ની વચ્ચે આરોપી ૧ દ્વારા બતાવવામાં આવ્યું હતું. તેણે જણાવ્યું કે ટેન્ડર (આંક- પી-૩એ) તેના દ્વારા ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ ના રોજ સબમિટ કરાયેલું મૂળ ટેન્ડર હતું. આંક- પી-૨૪ ની વાત કરીએ તો, તે બનાવટી અથવા જૂની તારીખનું હોવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપી ૨ એ જણાવ્યું કે તે આર્ટિકલ એ પર ટાઈપ થયેલું નહોતું. તેણે એમ પણ આક્ષેપ કર્યો કે આંક- પી-૨૪ માં કરાયેલા આક્ષેપો સાચા હતા. આરોપી નરગુંડકરે જણાવ્યું કે તેના દ્વારા ૨૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ શેરો કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ આરોપ નિષ્ફળ ગયો હોવાથી, તેના વિશે અહીં કંઈ કહેવાની જરૂર નથી.

બીજા આરોપને સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે એ સ્થાપિત કરવું પડ્યું કે ગાડગીલ, પી. ડબલ્યુ. ૧૩ એ ૯મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ આરોપી નરગુંડકરને સીલબંધ ટેન્ડરો સોંપ્યા, કે બાદમાં તેમને ઘરે લઈ ગયા, કે ૯મી અને ૧૧મી નવેમ્બરની વચ્ચે તે પટેલને તેમના ઘરે અથવા અન્યત્ર મળ્યા અને આરોપી નરગુંડકરે ડુંગાજીના ટેન્ડરની વિગતો આરોપી પટેલને બતાવી અથવા પહોંચાડી જેણે ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ પહેલા તેમના મૂળ ટેન્ડર માટે આંક- પી-૩એ બદલી નાખ્યું. એ નિર્ધારિત છે કે પ્રથમ હકીકત સિવાય આમાંની કોઈપણ હકીકત સાબિત કરવા માટે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો નથી, અને કેસની પ્રકૃતિ એવી છે કે તે હકીકતો સ્થાપિત કરવા માટે માત્ર સંજોગોવશાત પુરાવાનો જ આશરો લઈ શકાય છે. ગાડગીલ દ્વારા આરોપી નરગુંડકરને ૯મી નવેમ્બરના રોજ સીલબંધ ટેન્ડરો સોંપવામાં આવ્યા હોવાની હકીકત નરગુંડકરના ઇનકાર સામે માત્ર ગાડગીલની અસમર્થિત જુબાનીના આધારે સાબિત થઈ હોવાનું માનવામાં આવે છે, ગાડગીલ પોતે કેસમાં શંકાસ્પદ હતો. તપાસ દરમિયાન પોલીસ દ્વારા તેને લગભગ આઠ મહિના સુધી ઓફિસથી દૂર રાખવામાં આવ્યો હતો, તેને પોલીસના કહેવાથી રજા પર આગળ વધવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું અને તેમની વિનંતી પર તેની રજા લંબાવવામાં આવી હતી. તેની રજા પૂરી થવા પર તેને લગભગ પાંચ મહિના સુધી પગાર વગર ડ્યુટી પરથી દૂર રાખવામાં આવ્યો હતો પરંતુ બાદમાં તેણે ફરિયાદ પક્ષના સમર્થનમાં પુરાવા આપ્યા પછી તેને તેનો પૂરો પગાર ચૂકવવામાં આવ્યો હતો. તેણે તેની જુબાનીના દરેક તબક્કે મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓ પર ઉમેરાઓ અને સુધારાઓ કર્યા અને અમુક વિગતોમાં તેના નિવેદનનો

રામાસ્વામી, પી. ડબલ્યુ. ૩૦ દ્વારા વિરોધાભાસ કરવામાં આવ્યો. તેની પોતાની કબૂલાત મુજબ તે આંક- પી-૨૭ ની બનાવટીના સંબંધમાં એક સાથીદાર છે, જે દસ્તાવેજો બચાવના હેતુઓ માટે બનાવટી હોવાનો આક્ષેપ છે પરંતુ જે અંગે કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી ન હતી.

આંક- પી-૨૭ પર ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ ની તારીખ છે. તે વિશે ગાડગીલનું નિવેદન નીચે મુજબ છે:

"તેણે (નરગુંડકરે) પોતાની સહી કરી અને તારીખ ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ લખી. આ આદેશ ખરેખર શ્રી નરગુંડકરે જુલાઈ અથવા ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ ના મહિનામાં નોટ-શીટ, આંક- પી-૨૭ માં લખ્યો હતો. તારીખો અગાઉની હતી. નોટ શીટના માર્જિન (હાશિયા) માં મેં મારા આધ્યાક્ષરો S. W. G. મૂક્યા છે અને તારીખ ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ મૂકી છે. આ નોટ-શીટ ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ ના રોજ તૈયાર કરવામાં આવી ન હતી. તેણે મને તેને મારી કસ્ટડીમાં રાખવાનું કહ્યું હતું."

સાક્ષી નિર્વિવાદપણે બનાવટી દસ્તાવેજની તૈયારીમાં પક્ષકાર બન્યો. ભલે તે સાચું બોલતો હોય, અથવા તે જૂઠું બોલતો હોય, જે તેની ઉલટતપાસ પરથી સંભવિત જણાય છે, બંનેમાંથી કોઈપણ સંજોગોમાં, તે એવી વ્યક્તિ નથી જેના પર કોઈ આધાર રાખી શકાય. તે આશ્ચર્યજનક છે કે ગાડગીલના પુરાવાના આ પાસાની નીચેની ત્રણમાંથી કોઈપણ અદાલતે નોંધ લીધી નથી.

જ્યારે પ્રથમ દાવાની અદાલત અને અપીલની અદાલત સાક્ષીના પુરાવા પર વિશ્વાસ કર્યા પછી હકીકતના સમવર્તી તારણો પર પહોંચે છે, ત્યારે આ અદાલત અંતિમ અદાલત તરીકે આવા તારણોને ખલેલ પહોંચાડતી નથી, સિવાય કે અત્યંત અપવાદરૂપ કેસોમાં. પરંતુ જ્યાં ગાડગીલના પાત્રના સાક્ષીની જુબાની પર હકીકતનું તારણ કાઢવામાં આવે છે અને નીચેની અદાલતો તે વિવેકની નિયમથી વિચલિત થાય છે કે આવી જુબાની સ્વીકારવી જોઈએ નહીં સિવાય કે તે રેકૉર્ડ પરના કોઈ અન્ય પુરાવા દ્વારા સમર્થિત હોય, તો કોઈ ચોક્કસ કેસના સંજોગોમાં તે પાત્રના તારણની સમીક્ષા સ્પેશિયલ લીવ પર પાછા થઈ શકે છે જો કેસના અન્ય સંજોગો તેની જરૂરિયાત દર્શાવે છે, અને નોંધપાત્ર અને ગંભીર અન્યાય થયો હોય. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીની સંપૂર્ણ તપાસ કર્યા પછી અમે એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છીએ કે ગાડગીલે ૯મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ નરગુંડકરને ટેન્ડરો સોંપ્યા હતા તે હકીકત શોધવા માટે ગાડગીલની અસમર્થિત જુબાની સ્વીકારવામાં નીચેની અદાલતો ભૂલ કરી રહી હતી. સાક્ષીને મુક્ત વાતાવરણમાં રહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવી ન હતી અને તેને પોલીસ હેઠળ રાખવામાં આવ્યો હતો.

તપાસ અને ટ્રાયલના સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન દેખરેખ રાખવામાં આવી હતી અને ફરિયાદ પક્ષના સંતોષ મુજબ પુરાવા આપ્યા પછી તેને તેનો પૂરો પગાર ચૂકવીને પુરસ્કૃત કરવામાં આવ્યો હતો. તે એવી વ્યક્તિ છે જેણે શપથ પર એવું નિવેદન કરવામાં કોઈ સંકોચ અનુભવ્યો ન હતો કે તે સ્વેચ્છાએ આંક- પી- ૨૭ ની બનાવટીમાં પક્ષકાર બન્યો હતો.

એવું માની લઈએ કે આરોપી નરગુંડકર ટેન્ડરો પોતાના ઘરે લઈ ગયો હતો, આરોપી પર ગુનો સાબિત કરવા માટે, ફરિયાદ પક્ષે હજુ પણ ઉપર જણાવેલ અન્ય હકીકતો સાબિત કરવી પડશે. તે હકીકતોના સમર્થનમાં કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અને નીચેની અદાલતો દ્વારા કેટલાક સંજોગો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, અને પડકારવામાં આવેલા દસ્તાવેજ, આંક- પી-૩એ માં સમાવિષ્ટ આંતરિક પુરાવા પર. સંજોગોવશાત પુરાવા સાથે કામ કરતી વખતે આવા પુરાવા પર ખાસ લાગુ પડતા નિયમો ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. આવા કેસોમાં હંમેશા એવો ભય રહે છે કે અનુમાન અથવા શંકા કાનૂની સાબિતીનું સ્થાન લઈ શકે છે અને તેથી બેરોન એલ્ડરસન દ્વારા રેગ વિ. હોજ (૧) માં જ્યુરીને આપવામાં આવેલી ચેતવણીને યાદ કરવી યોગ્ય છે જ્યાં તેમણે કહ્યું હતું :-

"મન સંજોગોને એકબીજા સાથે અનુકૂળ બનાવવામાં અને, જરૂર પડે તો, તેમને એક જોડાયેલા સંપૂર્ણ ભાગ બનાવવા માટે થોડું ખેંચવામાં પણ આનંદ લેવાનું વલણ ધરાવે છે; અને વ્યક્તિનું મન જેટલું વધુ બુદ્ધિશાળી હોય, તેટલું જ વધુ સંભવ છે, આવી બાબતોને ધ્યાનમાં લેતા, તે અતિશયોક્તિ કરે અને પોતાને ગેરમાર્ગે દોરે, કેટલીક નાની ખૂટતી કડી પૂરી પાડે, તેના અગાઉના સિદ્ધાંતો સાથે સુસંગત અને તેમને સંપૂર્ણ બનાવવા માટે જરૂરી કેટલાક તથ્યને માની લે."

એ યાદ રાખવું યોગ્ય છે કે એવા કિસ્સાઓમાં જ્યાં પુરાવા સંજોગોવશાત

પ્રકૃતિના હોય છે, તે સંજોગો કે જેના પરથી અપરાધનું નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવે છે તે પ્રથમ કિસ્સામાં સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થવા જોઈએ, અને સ્થાપિત થયેલી તમામ હકીકતો માત્ર આરોપીના અપરાધની પૂર્વધારણા સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ. ફરીથી, સંજોગો નિર્ણાયક પ્રકૃતિ અને વલણના હોવા જોઈએ અને તે એવા હોવા જોઈએ કે જે સાબિત કરવાની દરખાસ્ત છે તે સિવાયની દરેક પૂર્વધારણાને બાકાત રાખે.

(૧) (૧૮૩૮) ૨ લ્યુ. ૨૨૭.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પુરાવાની એક સાંકળ એટલી હદે સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ કે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત નિષ્કર્ષ માટે કોઈ વાજબી આધાર ન રહે અને તે એવું દર્શાવવા માટે હોવું જોઈએ કે તમામ માનવ સંભાવનાઓ મુજબ આ કૃત્ય આરોપી દ્વારા જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ. રાજ્ય વતી વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા અમારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી બળપૂર્વકની દલીલો છતાં અમે આંક- પી-૩એ ની અંદર કે બહાર આવો કોઈ પુરાવો શોધી શક્યા નથી અને અમે એવું અવલોકન કરવા મજબૂર છીએ કે નીચેની અદાલતો બરાબર એ જ ભૂલમાં પડી છે જેની સામે ઉપર જણાવેલ કેસમાં બેરોન એલ્ડરસન દ્વારા ચેતવણી આપવામાં આવી હતી.

ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટનો અભિપ્રાય હતો કે બંને આરોપીઓ વચ્ચેની મિત્રતા ખૂબ જ ઝડપથી વધી હતી અને તેમના સંબંધો ખૂબ જ ગાઢ હતા અને આરોપી ૨ આરોપી ૧ ને પ્રભાવિત કરવાની સ્થિતિમાં હતો. આમ તેમને જાણવા મળ્યું કે

ગુનો કરવા માટેનો હેતુ હતો. વિદ્વાન સેશન્સ જજ આ તારણ સાથે અસંમત થયા અને હાઈકોર્ટ આ મુદ્દા પર સેશન્સ જજ સાથે સંમત થઈ. તેણે અવલોકન કર્યું કે જે પુરાવા મિત્રતા અથવા અયોગ્ય તરફેણ સાબિત કરવાનું વલણ ધરાવે છે તે એવા ન હતા કે જેના આધારે કોઈ તારણ કાઢી શકાય. તેણે આગળ જાણવા મળ્યું કે એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે અપીલકર્તા નરગુંડકરને આરોપી આર. એસ. પટેલને ડુંગાજીનું ટેન્ડર બતાવવા માટે કોઈ ગેરકાયદેસર ઇનામ મળ્યું હોય અથવા તેના માટે કોઈ વચન આપવામાં આવ્યું હોય. તેથી પ્રથમ સંજોગ જેના પર ટ્રાયલ જજે નોંધપાત્ર આધાર રાખ્યો હતો તેને અપીલની અદાલત અને રિવિઝન દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવ્યો. એવું જાણવા મળ્યા પછી કે આરોપી નરગુંડકર માટે આરોપી પટેલને ટેન્ડર બતાવવા અને તેની પાસેથી બદલાયેલ ટેન્ડર લેવાનો કોઈ હેતુ ન હતો, ટ્રાયલ કોર્ટના તર્કના સાંકળની મુખ્ય કડી અદૃશ્ય થઈ જાય છે. બંને આરોપીઓ વચ્ચેના સૌહાર્દપૂર્ણ સંબંધો અથવા તેમના સત્તાવાર સંબંધને બનાવટીનો ગુનો કરવા માટે પૂરતા હેતુ તરીકે ગણી શકાય નહીં.

ફરિયાદ પક્ષના કેસનો મુખ્ય આધાર આંક- પી-૩એ ના વિષયવસ્તુના આંતરિક પુરાવા છે જે નીચેની અદાલતો મુજબ અસામાન્ય, વિચિત્ર અને આશ્ચર્યજનક છે અને જે એડવોકેટ-જનરલ મુજબ જો તે સાચો દસ્તાવેજ હોત તો ત્યાં હોઈ શકે નહીં.

જો દલીલ જેના આધારે કરવામાં આવી છે તે પરિસર સાચા હોય તો તે દલીલ બળ ધરાવતી હોત. આંક- પી-૩એ ની સામગ્રીની તપાસ કર્યા પછી, અમને

તેમાં એવું કંઈ અસામાન્ય કે અસાધારણ જણાતું નથી જે તેના લેખકે આંક- પી-૬ જોયા વિના ન હોઈ શકે.

હવે અમે આંક- પી-૩એ માં કહેવાતી વિચિત્ર વિશેષતાઓની તપાસ કરવા આગળ વધીએ છીએ. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલા મુદ્દાઓને સમજવા માટે કેટલીક હકીકતો જણાવવી જરૂરી છે. આંક- પી-૯ એ સિઓની ડિસ્ટિલરી વિસ્તારમાં દેશી દારૂના સપ્લાય માટે ટેન્ડર મંગાવતી નોટિસ છે. આ નોટિસ દ્વારા જે દરો મંગાવવામાં આવ્યા હતા તે નીચે મુજબ હતા:

૧. ચાર વર્ષ માટે ફ્લેટ રેટ (એક સમાન દર).

૨. ચાર વર્ષ માટે સ્લાઈડિંગ સ્કેલ પર દરો.

૩. એક વર્ષ ૧૯૪૭-૪૮ માટે સ્લાઈડિંગ સ્કેલ પર ઓલ-ઇન-રેટ.

૪. ત્રણ વર્ષ ૧૯૪૮-૫૧ માટે મહુઆ ફૂલની કિંમતના આધારે ફ્લેટ રેટ.

૫. ત્રણ વર્ષ ૧૯૪૮-૫૧ માટે મહુઆ ફૂલની કિંમતના આધારે ઓલ-ઇન-સ્લાઈડિંગ સ્કેલ રેટ.

ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટે તેના અર્થઘટન પર ઠેરવ્યું કે આ નોટિસમાં અલગ-અલગ વર્ષો માટે કોઈ દર કે દરો માંગવામાં આવ્યા ન હતા અને માત્ર ચાર વર્ષ માટે એક ફ્લેટ રેટ જ માંગવામાં આવ્યો હતો. હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાને

તેમના ટેન્ડરો, આંક- પી-૪ અને પી-૫ માં, ચાર વર્ષ માટે એક ફ્લેટ રેટ દર્શાવ્યો હતો અને અલગ-અલગ વર્ષો માટે અલગ-અલગ ફ્લેટ રેટનો ઉલ્લેખ કર્યો ન હતો. ડુંગાજીએ તેમના ટેન્ડર, આંક- પી-૬ માં, દરેક અલગ વર્ષ માટે અલગ-અલગ ફ્લેટ રેટનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તેણે આપું એટલા માટે કર્યું કારણ કે તેણે આબકારી કમિશનરના પર્સનલ આસિસ્ટન્ટ શ્રી મુનશીની સલાહ લીધી હતી કે શું તેણે દરેક દર અલગથી આપવો જોઈએ અને શ્રી મુનશીએ તેને કહ્યું કે તે સંયુક્ત વર્ષો માટે ફ્લેટ રેટ તેમજ ફ્લેટ રેટ અને દરેક વર્ષ માટે અલગથી સ્લાઈડિંગ સ્કેલ રેટ પણ આપી શકે છે. નિર્ધિવાદપણે આરોપી ૨ બેતુલ અને સિઓનીના ડિસ્ટિલરી કોન્ટ્રાક્ટ માટે હબીબુર રહેમાન અને તેમના પુત્ર ઝાકીરુર રહેમાનના એજન્ટ તરીકે કામ કરતો હતો, અને તેથી, તે માત્ર તેના પોતાના ટેન્ડરનો જ નહીં પરંતુ હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાન, આંક- પી-૪ અને પી-૫ દ્વારા સબમિટ કરાયેલા ટેન્ડરોનો પણ લેખક હોવો જોઈએ. તે બધા કોન્ટ્રાક્ટ મેળવવાના ઉદ્દેશ્યથી એકસાથે કામ કરતા હતા.

જોકે તેઓ ત્રણ અલગ અલગ ટેન્ડર સબમિટ કરી રહ્યા હતા. ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટે ઠેરવ્યું કે જ્યારે હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાને આંક- પી-૮ દ્વારા માંગ્યા મુજબ ચાર વર્ષ માટે એક ફ્લેટ રેટ આપ્યો હતો, પરંતુ આરોપી ૨, જે આ તમામ ટેન્ડરોના લેખક હતા, તેમણે આંક- પી-૩એ માં આપું કર્યું ન હતું, પરંતુ ડુંગાજીની પદ્ધતિને અનુસરીને દરેક વર્ષના દરો અલગથી આપવાની સાથે સાથે સંયુક્ત ચાર વર્ષ માટેના દર પણ આપ્યા હતા. આંક- પી-૬ ટેન્ડર બતાવવામાં

આવ્યું હોવાથી તેણે આમ કર્યું હોવું જોઈએ. પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે આરોપી પટેલ અને હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાન એકસાથે કામ કરી રહ્યા હતા તે સંજોગ શું એવો હતો કે જેના પરથી એવું જરૂરી અનુમાન ઊભું થાય છે કે આરોપી પટેલ જ ત્રણેય ટેન્ડરોના લેખક હોવા જોઈએ અને, જો તે હોત, તો તે આંક- પી-૪ અને પી-૫ તૈયાર કરવામાં અપનાવેલી પદ્ધતિથી અલગ ન થઈ શકત સિવાય કે અને જ્યાં સુધી તેણે આંક- પી-૬ જોયું ન હોય. અમે સ્પષ્ટપણે અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે જણાવેલ પરિસરમાંથી આ અનુમાન જરૂરી રીતે ફલિત થતું નથી. ડુંગાજી પણ, આંક- પી-૯ વાંચ્યા પછી, એ નક્કી કરી શક્યા ન હતા કે તમામ ચાર વર્ષ માટે એક ફ્લેટ રેટ સાથે ટેન્ડર સબમિટ કરવું કે દરેક ચાર વર્ષ માટે અલગથી ફ્લેટ રેટ આપીને તેને સબમિટ કરવું અને આબકારી કમિશનરની ઓફિસમાંથી પૂછપરછ કરી અને પછી દરેક ચાર વર્ષ માટે અલગથી દરો પણ આપ્યા. પટેલ જેમને ડિસ્ટિલરી કોન્ટ્રાક્ટનો અને ટેન્ડર સબમિટ કરવાની પદ્ધતિનો નોંધપાત્ર અનુભવ છે, તેમણે કદાચ વિચાર્યું હશે કે તમામ વર્ષો માટે ફ્લેટ રેટ તેમજ દરેક વર્ષ માટે અલગથી ફ્લેટ રેટ દર્શાવવો શ્રેષ્ઠ છે. તેણે તેના દ્વારા તૈયાર કરાયેલા અન્ય બે ટેન્ડરોમાં આવું ન કર્યું તે સંજોગોથી ફરિયાદ પક્ષનો કેસ ભૌતિક રીતે આગળ વધતો નથી. એકસાથે કામ કરતા ત્રણ વ્યક્તિઓ વતી કેટલાક ટેન્ડર સબમિટ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય એકસાઈઝ સત્તાવાળાઓને એ દર્શાવવાનો હતો કે તે ત્રણ અલગ-અલગ વ્યક્તિઓ દ્વારા સબમિટ કરવામાં આવી રહ્યા છે. જો તે ટેન્ડરો વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો તફાવત ન હોત તો તે સબમિટ કરવાનો મુખ્ય હેતુ જ નિષ્ફળ ગયો હોત. વધુમાં, આંક-

પી-૩એ અને પી-૪ વચ્ચેની આ સામાન્ય પ્રકૃતિની ભિન્નતા

અને પી-૫ ને એટલી અસામાન્ય અથવા એટલી અસાધારણ પ્રકૃતિની કહી શકાય નહીં કે તે ડુંગાજીનું ટેન્ડર જોયા સિવાય થઈ જ ન શકે તેવા અનુમાનને યોગ્ય ઠેરવે. આ સંજોગો તટસ્થ પ્રકૃતિના છે અને ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટ અને વિદ્વાન સેશન્સ જજે તેને વધુ પડતું મહત્વ આપ્યું હતું, એ વિચારથી ગ્રસ્ત થઈને કે દરેક વર્ષ માટે ફ્લેટ રેટનો આવો ઉલ્લેખ માત્ર આંક- પી-૯ ના અર્થઘટન પર અને કોઈ વધુ પૂછપરછ વિના અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિનું ટેન્ડર જોયા વિના કોન્ટ્રાક્ટર દ્વારા ટેન્ડરમાં કરી શકાય નહીં જેણે તે પદ્ધતિ અપનાવી હોય.

આગળનો સંજોગ જેના પર ઘણો આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે આરોપી ર એ ડુંગાજીના દરો કરતાં સતત ઓછા દરો જાળવી રાખ્યા, કે જ્યારે ડુંગાજીએ બીજા વર્ષ માટે પોતાના દરો ઘટાડ્યા ત્યારે આરોપી ર એ પણ એવું જ કર્યું, અને જ્યારે ડુંગાજીએ ત્રીજા અને ચોથા વર્ષ માટે પોતાના દરો વધાર્યા ત્યારે આરોપી ર એ પણ એવું જ કર્યું, સાથે જ ડુંગાજીના દરો કરતાં ઓછા દરો જાળવી રાખ્યા. એવું કહેવાય છે કે હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાન અને પટેલ દ્વારા મૂળ રૂપે અનુસરવામાં આવતી સિસ્ટમ એક જ હોવી જોઈએ કારણ કે પટેલ ત્રણેય ટેન્ડરોના લેખક હતા, કે હબીબુર રહેમાનના દરો ઝાકીરુર રહેમાનના દરો કરતાં છ પાઈ વધારે હતા અને આ ભિન્નતા સતત જળવાઈ રહી હતી, કે પટેલના મૂળ ટેન્ડરમાં પણ તે જ સિસ્ટમ અનુસરવામાં આવી હોવી જોઈએ તેના દરો હબીબુર રહેમાનના દરો કરતા સતત ત્રણ પાઈ ઓછા હોત. જોકે, આંક- પી-૩એ

દર્શાવે છે કે એવું નથી. જ્યારે પટેલને જાણવા મળ્યું કે તેની મૂળ યોજના પરના તેના દરો ડુંગાજીના અનુરૂપ દરો કરતા વધારે હશે ત્યારે તેણે તે સિસ્ટમ છોડી દીધી. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલે દલીલ કરી હતી કે પટેલ માટે તે અશક્ય હતું સિવાય કે તેણે આંક- પી-૬ જોયું હોય, લગભગ ૧૯૭ જેટલી મોટી સંખ્યામાં વસ્તુઓના દરો દરેક કિસ્સામાં આંક- પી-૬ માં આપેલા દરો કરતા ઓછા ટાંકવા અને એક પણ કિસ્સામાં તેણે આંક- પી-૬ કરતા વધારે દર ટાંક્યો નથી તે હકીકત તે સાબિત કરે છે કે તેણે આંક- પી-૬ જોયા પછી આવું કર્યું હતું. એવું પણ કહેવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ સંતોષકારક ખુલાસો નથી કે શા માટે પટેલે આંક- પી-૪ અને પી-૫ અને તેના મૂળ ટેન્ડર તૈયાર કરવામાં અપનાવેલી યોજના છોડી દીધી.

અમારા મતે, આ સંજોગો ફરીથી એટલો વિચિત્ર કે વિચિત્ર નથી જેટલો વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ અથવા નીચેની અદાલતો દ્વારા બનાવવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ સ્થાને, એવી કોઈ સામગ્રી નથી કે જેના આધારે એવું માની શકાય કે કહેવાતા મૂળ ટેન્ડર આંક- પી-૪ અને પી-૫ ની સમાન યોજના પર તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું અથવા તેની અને હબીબુર રહેમાનના ટેન્ડર વચ્ચે દરોમાં સતત ભિન્નતા હતી. માત્ર અનુમાન પર એવું માની લેવામાં આવ્યું છે કે ટેન્ડર, આંક- પી-૩એ માં પ્રથમ પાંચ દરો તે દરો છે જે મૂળ રૂપે ટાંકવામાં આવ્યા હતા. મૂળ ટેન્ડર ઉપલબ્ધ નથી અને તેની સામગ્રી વિશે બિલકુલ કોઈ પુરાવા નથી. વધુમાં, ડુંગાજીની જુબાનીમાં એવું જાણવા મળ્યું હતું કે વર્ષ ૧૯૪૨ માં જ્યારે

સિઓની ડિસ્ટિલરી કોન્ટ્રાક્ટ માટે ટેન્ડરો માંગવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે રતનશાહ દ્વારા આપવામાં આવેલા દરો તમામ વસ્તુઓ માટે તેમના દરો કરતા ઓછા હતા. જોકે, તેણે સ્વેચ્છાએ ઉમેર્યું કે રતનશાહે વર્ષ ૧૯૪૨ માટે પોતાનું ટેન્ડર સબમિટ કરતા પહેલા પાછલા કોન્ટ્રાક્ટના તેના દરો મેળવી લીધા હતા અને તેણે તે દરોમાં બે થી ત્રણ આનાનો ઘટાડો કર્યો હતો પરંતુ તેને એ સ્વીકારવાની ફરજ પડી હતી કે ટેન્ડરમાં રતનશાહનો દર માત્ર તેના કરતા જ ઓછો ન હતો પરંતુ લક્ષ્મીનારાયણ, હાજી ઈસ્માઈલ અને હબીબુર રહેમાનના દરો કરતા પણ તેમના ટેન્ડરો જોયા વિના સતત ઓછો હતો. આ નિવેદન પરથી તે એકદમ સ્પષ્ટ છે કે જુદા જુદા ટેન્ડરોના ટેન્ડરો જોયા વિના પણ કોન્ટ્રાક્ટર પોતાની ગણતરી પર અથવા ગમે તેમ કરીને કોન્ટ્રાક્ટ લેવાની ઈચ્છાથી પ્રેરિત થઈને તમામ વસ્તુઓના રોક-બોટમ (ન્યૂનતમ) દરો આપી શકે છે. અમને સમજાતું નથી કે પટેલ ૧૯૪૬ માં એવું કેમ ન કરી શક્યા જે રતનશાહ દ્વારા ૧૯૪૨ માં તેમના ટેન્ડરમાં કરવામાં આવ્યું હતું અને ડુંગાજીના દરો કરતા તમામ વિગતો અને તમામ વસ્તુઓ અંગે ઓછા દરો આપી શકે. જો કોઈ વ્યક્તિ ન્યૂનતમ દરો આપવા માંગે છે અને તેની ગણતરી એવી છે કે તેના દરો અન્ય કરતા ઓછા આવે છે, તો તે બની શકે છે કે તે બધી વસ્તુઓના સંદર્ભમાં ઓછા દરો આપે.

ત્યારપછી એવું કહેવામાં આવ્યું કે પટેલે પોતાના, હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાનના ત્રણ ટેન્ડર રજૂ કરવામાં એક ચોક્કસ યોજના અપનાવી હતી અને તેમની યોજના એવી હતી કે તેમના દરો તેમણે હબીબુર રહેમાન માટે ટાંકેલા

દરો કરતાં ત્રણ પાઈ ઓછા હોવા જોઈએ, કે આંક- ૧૪૫ ની પ્રથમ પાંચ વસ્તુઓમાં તેઓ તે યોજનાને વળગી રહ્યા અને તેમણે મૂળ રીતે સબમિટ કરેલા તે વસ્તુઓના દરોમાં ફેરફાર કર્યો નહિ, કારણ કે તે દરો ડુંગાજીના દરો કરતાં ઓછા હતા પરંતુ છઠ્ઠી વસ્તુથી આગળ તેમણે મૂળ રીતે સબમિટ કરેલા દરોના બદલે નવા દરો મૂક્યા અને તેમણે યોજનામાંથી વિચલન કર્યું જેથી હબીબુર રહેમાનના દરોની તુલનામાં દરેક વસ્તુ માટે તેમના દરો માત્ર ત્રણ પાઈ ઓછા હોવા જોઈએ. એ વાત સાચી છે કે પટેલે તેમના ટેન્ડરની પ્રથમ પાંચ વસ્તુઓમાં અપનાવેલી યોજનાને વળગી ન રહ્યા પરંતુ શું તે એવો સંજોગ છે જેના પરથી એવું કોઈ અનુમાન લગાવી શકાય કે પ્રથમ પાંચ વસ્તુઓ તેમના મૂળ ટેન્ડરનો ભાગ છે અથવા તેમણે તેમાંથી વિચલન કર્યું કારણ કે તેમણે આંક- પી-૬ જોયું હતું અને તેઓ ડુંગાજી કરતાં ઓછા દર આપવા માંગતા હતા. અમે પહેલા જ કહી ગયા છીએ તેમ, ત્રણ અલગ-અલગ ટેન્ડર જે સ્પષ્ટપણે એકસાથે કામ કરતા લોકો દ્વારા સબમિટ કરવામાં આવ્યા હતા તેનો હેતુ એક યા બીજા નામે કોન્ટ્રાક્ટ મેળવવાનો હતો અને પટેલ કે જેઓ ત્રણેય દસ્તાવેજોના લેખક હતા તેમણે કદાચ પોતાના દસ્તાવેજમાં હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાન દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા આંકડાઓ કરતાં ઘણા ઓછા આંકડા ટાંક્યા હોય, જેથી એ પણ છાપ ઊભી થાય કે આ તમામ ટેન્ડર એક જ વ્યક્તિ દ્વારા સબમિટ કરવામાં આવ્યા નથી. ભલે ગમે તે હોય, ડુંગાજી અને પટેલના ટેન્ડરોની ઝીણવટભરી તપાસ નીચેની અદાલતોની થિયરીને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢે છે. આંક- પી-૧૪૫ ની પ્રથમ પાંચ વસ્તુઓમાં ટાંકવામાં આવેલા દરો ડુંગાજીના દરો કરતાં અનુક્રમે

૧૦૨, ૬૯, ૧૮, ૧૨ અને ૯ પાઈ ઓછા છે. ત્યારબાદના અવતરણોમાં પણ સિવાય કે એક કિસ્સામાં જ્યાં ડુંગાજી અને પટેલના દરોમાં તફાવત માત્ર બે પાઈ છે, દરોમાં તફાવત ૯ થી ૧૧ પાઈ છે. પટેલ ચોક્કસપણે એક વેપારી છે અને દરો ટાંકવાનો સમગ્ર ઉદ્દેશ્ય મહત્તમ નફો કમાવવાનો હતો. જો તેમણે ડુંગાજીનું ટેન્ડર જોયું હોત તો તેમણે એવા દરો તૈયાર કર્યા હોત કે જે તેમને સૌથી વધુ નફો આપે. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ એવું કોઈ કારણ સૂચવી શક્યા ન હતા કે શા માટે પટેલ ૫૦,૦૦૦ ગેલન જથ્થા માટે તેમનું અવતરણ રૂ. ૨-૧૦-૬ જાળવી રાખશે જ્યારે ડુંગાજીનો દર રૂ. ૩-૩-૦ હતો.

તે, સરળતાથી અવતરણ વધારીને રૂ. ૩ કરી શક્યા હોત અને તેવી જ રીતે અન્ય તમામ કેસોમાં તે ડુંગાજી કરતા ૨, ૩ અથવા વધુમાં વધુ ૬ પાઈથી ઓછા દર આપી શક્યા હોત. તેમણે પોતાના અને ડુંગાજીના દરો વચ્ચે ૯ થી ૧૧ પાઈનો તફાવત જાળવી રાખવાની જરૂર નહોતી. અમારા મતે, તેથી, ડુંગાજી અથવા પટેલના દરોમાં તફાવત પરથી અથવા હબીબુર રહેમાન અથવા આર. એસ. પટેલના દરોમાં અપેક્ષિત એકરૂપતા પરથી એવું કોઈ તારણ કાઢી શકાતું નથી કે જે સાબિત કરે કે આંક- પી-૬ જોયા પછી આંક- પી-૩એ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું.

અન્ય એક સંજોગ જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો તે એ હતો કે આંક- પી-૩એ માં અમુક દરો આંક- પી-૬ માં અનુરૂપ દરો કરતાં માત્ર એક કે બે પાઈ ઓછા છે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે એક યા બે દરો આંક- પી-૬ ના દરો કરતાં

ને પાઈ ઓછા છે પરંતુ તે નિર્દોષ સંજોગોમાંથી કંઈ જ નિષ્કર્ષ નીકળતો નથી, સિવાય કે કોઈ અપરાધની ધારણા સાથે શરૂઆત કરે. એકવાર એવું માની લેવામાં આવે કે ડુંગાજીનું ટેન્ડર પટેલને બતાવવામાં આવ્યું હતું, તો આ તમામ સંજોગો અમુક અંશે એ દષ્ટિકોણ સાથે બંધબેસી શકે છે કે અમુક બાબતોમાં તેની નકલ આંક- પી-૬ પરથી કરવામાં આવી હોઈ શકે છે. નીચેની અદાલતો આ ભૂલમાં પડી અને તે નિયમથી વિચલિત થઈ ગઈ કે ફોજદારી કેસમાં આરોપી વ્યક્તિને નિર્દોષ માનવામાં આવે છે અને તેનો ગુનો નિશ્ચિતપણે સ્થાપિત કરવો એ ફરિયાદ પક્ષનું કામ છે.

આગળ એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે પટેલ દ્વારા મોકલવામાં આવેલા કવરિંગ લેટર આંક- પી-૩ માં તેમણે ૧, ૨ અને ૩ નંબરના ત્રણ પરિશિષ્ટોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ જ અભિવ્યક્તિ હબીબુર રહેમાનના કવરિંગ લેટર આંક- પી-૪ અને ઝાકીરુર રહેમાનના આંક- પી-૫ માં જોવા મળે છે, કે હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાનના ટેન્ડરના પરિશિષ્ટ ૧ થી ૩ કવરિંગ લેટર્સમાંના સંદર્ભનો યોગ્ય રીતે જવાબ આપે છે પરંતુ પટેલના કિસ્સામાં આવું નથી; બીજી તરફ, પરિશિષ્ટ ૧ ને બદલે, પટેલ પાસે પરિશિષ્ટ ૧(એ) અને ૧(બી) છે અને આ રીતે તેમના પરિશિષ્ટોની સંખ્યા ચાર સુધી જાય છે અને આંક- પી-૪ અને પી-૫ માંથી આ વિચલન તેમના આંક- પી-૬ અને તેમાં જોડાયેલા પરિશિષ્ટોની સંખ્યા જોયા હોવાને કારણે આવ્યું છે. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે પટેલના મૂળ ટેન્ડરમાં હબીબુર રહેમાન અને ઝાકીરુર રહેમાન જેવા ત્રણ પરિશિષ્ટો હોવા

જોઈએ અને અત્યારે જોવા મળે છે તેમ પરિશિષ્ટ ૧(એ) અને ૧(બી) નહિ અને આ સંજોગ ટેન્ડરની અવેજી દર્શાવે છે. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ, અમારા મતે, આ સંજોગોને મહત્વ આપીને પોતાને સંપૂર્ણપણે ગેરમાર્ગે દોર્યા છે. પ્રથમ સ્થાને, એ કહેવું યોગ્ય નથી કે અભિવ્યક્તિ પરિશિષ્ટો ૧, ૨ અને ૩ કવરિંગ લેટર્સ આંક- પી-૪ અને પી-૫ માટે સામાન્ય હતી. આંક- પી-૫ માં પરિશિષ્ટોને એ, બી અને સી તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, આંક- પી-૪ અને પી-૫, ટેન્ડરોના પરિશિષ્ટોને ચિહ્નિત કરવામાં પટેલ દ્વારા કોઈ સમાન પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી ન હતી. બીજું, હબીબુર રહેમાન અને પટેલના પરિશિષ્ટોની અભિવ્યક્તિમાં કોઈ સંઘર્ષ નથી. તેમને ૧, ૨ અને ૩ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યા છે અને પ્રથમ પરિશિષ્ટને માત્ર (એ) અને (બી) માં વિભાજિત કરવાનું પરિશિષ્ટોના વર્ણનમાં અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિથી વિચલન ગણી શકાય નહીં. એ પણ અવલોકન કરી શકાય છે કે પટેલ દ્વારા સહી કરાયેલ કવરિંગ લેટરમાં ચાર પરિશિષ્ટોનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે હબીબુર અને ઝાકીરુર રહેમાનના કવરિંગ લેટર્સમાં માત્ર ત્રણ પરિશિષ્ટોનો ઉલ્લેખ છે. ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટ તેમજ સેશન્સ જજે પરિશિષ્ટોના વર્ણનની પદ્ધતિમાં આ તમામ તફાવતોને અવગણ્યા અને ધારી લીધું કે તેમને સમાન રીતે વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

તેથી પરિણામ એ છે કે નીચેની અદાલતો દ્વારા આંક- પી-૩એ માં જોવા મળતી આ કહેવાતી વિચિત્ર વિશેષતાઓને વિચારણામાંથી બાકાત રાખવી જોઈએ અને તે માનવું જોઈએ કે આંક- પી-૩એ સાચો દસ્તાવેજ હોવાની સાથે

અસંગત ખરેખર કોઈ સંજોગો નથી. તે આંક- પી-૬ જોયા વિના બનાવી શકાયું હોત. કેસના આ દષ્ટિકોણથી નીચેની અદાલતોના ચુકાદાઓ જે આધાર પર સ્થાપિત છે તે આખો આધાર અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને હેતુના કોઈપણ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં, અમારો અભિપ્રાય છે કે હકીકતો તેમના કોઈ પણ ન્યાયી અથવા કાનૂની દષ્ટિકોણથી દોષસિદ્ધિને યોગ્ય ઠેરવતા નથી, અને જોકે કાર્યવાહી ફોર્મમાં વાંધાજનક ન હોવાનું માનવામાં આવે છે, ન્યાય ગંભીર અને હાનિકારક રીતે નિષ્ફળ ગયો છે. તેથી અમે બીજા આરોપ પર બંને અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિ રદ કરીએ છીએ અને તેમને નિર્દોષ છોડીએ છીએ.

ત્રીજા આરોપને સમજવા માટે, આંક- પી-૨૪ ની શરતો જણાવવી જરૂરી છે જે કહેવાય છે કે આરોપીના બચાવ માટે પુરાવા બનાવવા અને અમરનાથને ભુક્કસાન પહોંચાડવા માટે જૂની તારીખનું બનાવવામાં આવ્યું હતું. તે આ શરતોમાં છે:

"કોંગ્રેસ નગર,

નાગપુર, ૨૦મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬.

ધ કમિશનર ઓફ એક્સાઈઝ,

સી. પી. એન્ડ બેરાર, નાગપુર.

પ્રિય સાહેબ,

હું મારી કેટલીક ફરિયાદો રજૂ કરવા માંગુ છું કે જેના પર તમે કૃપા કરીને યોગ્ય પગલાં લઈ શકો, જે નીચે મુજબ છે.

હું ગયા અઠવાડિયે શ્રી અમરનાથને સિઓની ડિસ્ટિલરીના કામના સંબંધમાં તેમના નિવાસસ્થાને મળવા ગયો હતો. મેં શ્રી એદુલજી અને તેમના ભાગીદારને શ્રી અમરનાથ સાથે તેમના નિવાસસ્થાનના ઓફિસ રૂમમાં કેટલીક ઓફિસ ફાઇલો સાથે જોયા. કાગળો પરથી હું મારું ટેન્ડર તેમની સામે ટેબલ પર ખુલ્લું ઓળખી શક્યો. જલદી હું ત્યાં ગયો, તેઓ બધા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને તેઓ એક ક્ષણ માટે મારી સાથે વાત કરી શક્યા નહીં, અને પછી તેઓએ મારી સાથે થોડી શુષ્ક સામાન્ય વાતચીત કરી.

તેવી જ રીતે લગભગ એક અઠવાડિયા પછી, જ્યારે હું મહુઆના બિલ માટે સિઓની ગયો, જ્યારે શ્રી અમરનાથે એડવાન્સ મંજૂર કરવા માટે મુલાકાત લીધી, ત્યારે મને ડાક બંગલામાં રાત્રે ૯-૩૦ વાગ્યે શ્રી અમરનાથને મળવાની તક મળી જ્યારે મેં શ્રી મહેતાને, શ્રી એદુલજીના ભૂતપૂર્વ મેનેજર (જેઓ સિઓની ઇલેક્ટ્રિક કંપનીના મેનેજર પણ છે) ને શ્રી અમરનાથ સાથે ટેન્ડરની સમાન ફાઇલ સાથે ટેબલ પાસે જોયા. ઉપરોક્ત બે બનાવો જોયા પછી મેં શ્રી અમરનાથને આ બાબતમાં ન્યાયી બનવા વિનંતી કરી તેમાં કોઈ શંકા નથી.

હું આ બનાવો તમારા ધ્યાનમાં લાવી રહ્યો છું, કારણ કે મને ડર છે

કે કોઈ અન્ડરહેન્ડ (ખાનગીમાં) કામ ચાલતું ન હોય, અને મને ડર છે કે મારા ટેન્ડર સાથે ચેડા થઈ શકે છે.

ન્યાય મેળવવાની આશા સાથે,

આપનો વિશ્વાસુ,

સહી આર. એસ. પટેલ."

"કોંગ્રેસ નગર, નાગપુર, ૨૦મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬" શબ્દો હસ્તલિખિત છે, જ્યારે બાકીનો પત્ર ટાઈપ કરેલો છે. ૧૯૪૬ વર્ષનો આંકડો ૬ ખંડીય શૈલીમાં લખાયેલા આંકડા ૭ પર ફરીથી લખવામાં આવ્યો છે અને નરી આંખે સ્પષ્ટ દેખાય છે કે લેખકે મૂળ રૂપે ૭ લખ્યું હતું અને ત્યારબાદ તેને ૬ માં બદલી નાખ્યું. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી, અને આ નીચેની અદાલતોનું તારણ છે, કે આ પત્ર જુલાઈ અથવા ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ માં કેસની તપાસ દરમિયાન કોઈક સમયે લખવામાં આવ્યો હતો, અને અમરનાથને ફસાવવા અને બચાવમાં પુરાવા તરીકે તેનો ઉપયોગ કરવા માટે તેને જૂની તારીખ આપવામાં આવી હતી. નિર્ણયનો મુદ્દો એ છે કે શું આ હકીકત સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ પુરાવો છે. અમે રેકૉર્ડ પર આવો કોઈ પુરાવો શોધી શક્યા નથી; બીજી તરફ, પત્રમાંના આંતરિક પુરાવા સાબિત કરે છે કે મોટાભાગે તે તેમાં દર્શાવેલ તારીખે જ અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. સંબંધિત હકીકતો એ છે કે ટેન્ડરો આરોપી નરગુંડકર દ્વારા ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ ખોલવામાં આવ્યા હતા, તેણે

શેરો કર્યા પછી તેમને અમરનાથને સોંપ્યા અને અમરનાથે તેમના વિશે અહેવાલ સબમિટ કરવાનો હતો. આ પત્રમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે "ગયા અઠવાડિયે", એટલે કે, ૧૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ થી શરૂ થતા સપ્તાહ દરમિયાન, આરોપી પટેલ અમરનાથને મળવા ગયો હતો અને ત્યાં તેણે એદુલજી ડુંગાજીને તેની સામે ટેબલ પર ખુદા ટેન્ડર સાથે જોયો હતો અને તેને આશ્ચર્ય થયું હતું, કે લગભગ એક અઠવાડિયા પછી તે ફરીથી સિઓની ગયો અને અમરનાથને જોવાની તક મળી અને શ્રી મહેતા, એદુલજી ડુંગાજીના ભૂતપૂર્વ મેનેજર, તેની સાથે હતા અને ટેન્ડર ફાઈલ ત્યાં પડેલી હતી. એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેણે અમરનાથને આ બાબતમાં ન્યાયી બનવા વિનંતી કરી હતી અને કમિશનરને કહેવામાં આવ્યું હતું કે તેણે જોવું જોઈએ કે તેના ટેન્ડર સાથે કોઈ ચેડા કરવામાં આવ્યા નથી અને તેને ન્યાય મળ્યો. આ પત્રનો સમગ્ર હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય કોન્ટ્રાક્ટ આપવામાં કોઈપણ ખાનગી વ્યવહાર સામે પોતાનું રક્ષણ કરવાનો હતો. કલમ ૩૪૨, ક્રિ. પ્રો. કો. હેઠળના તેમના નિવેદનમાં, પટેલે જણાવ્યું હતું કે તેમણે ૧૫મી કે ૧૬મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ની સવારે અમરનાથને જોયા હતા, અને તેઓ ૧૬મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ ડિસ્ટિલરીના પરિસરમાં સિઓની ખાતે અમરનાથને મળ્યા હતા, અને તે જ દિવસે તેઓ તેમને રાત્રે ૯ વાગ્યાની આસપાસ સિઓની ડાક બંગલામાં મળ્યા અને ૧૭મી નવેમ્બરે સવારે ૧૦ વાગ્યે તેઓ ફરીથી તેમને મળ્યા. તેમણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે તેઓ ૧૨મી અને ૧૮મી નવેમ્બરની વચ્ચે નાગપુરમાં તેમના નિવાસસ્થાને અમરનાથને મળવા ગયા હતા. વિદ્વાન એડવોકેટ-જનરલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે

તેમનું નિવેદન આંક- પી-૨૪ માં સમાવિષ્ટ વર્ણનો સાથે અસંગત હતું. અમને આ નિવેદન અને વર્ણનો વચ્ચે કંઈ અસંગત જણાતું નથી. જો આરોપી પટેલ ૧૨મી તારીખે અમરનાથને મળ્યા હોય, પત્ર ૨૦મી નવેમ્બરે લખવામાં આવ્યો હોય, તો એ કહેવું એકદમ યોગ્ય રહેશે કે તે તેમને "ગયા અઠવાડિયે" મળ્યા હતા અને જ્યારે તેમણે કહ્યું કે લગભગ એક અઠવાડિયા પછી તે તેમને ફરીથી મળ્યા ત્યારે આગળનું વર્ણન ૧૬મી અથવા ૧૭મી નવેમ્બરે જઈને તેમને મળવા સાથે તદ્દન સુસંગત છે. તે પ્રથમ મુલાકાતના લગભગ એક અઠવાડિયા પછી હશે. તારીખોના વર્ણનમાં સહેજ અચોક્કસતા પરથી આરોપી પ્રત્યે પ્રતિકૂળ કોઈપણ નિષ્કર્ષ કાઢવો અને તે પરથી એવું તારણ કાઢવું કે એવું સ્થાપિત થયું હતું કે આરોપી પટેલ ૮મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના રોજ અમરનાથને મળ્યા હતા, તે આરોપી સામેના મુદ્દાને બિનજરૂરી રીતે ખેંચવા સમાન છે. પત્રમાંના વર્ણનો, સાચા કે ખોટા, ૨૦મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ની તારીખ ધરાવતા પત્ર સાથે તદ્દન સુસંગત છે. મેજિસ્ટ્રેટે અવલોકન કર્યું કે તારીખ અને અઠવાડિયા વિશેની અસ્પષ્ટતા દર્શાવે છે કે તેમાંના આક્ષેપો સાચા નથી. તારીખ વિશેની અસ્પષ્ટતા કેવી રીતે આવેલા નિષ્કર્ષ તરફ દોરી શકે તે અમે સમજી શક્યા નથી. પત્રના હસ્તલિખિત ભાગમાં આંકડા ૭ ઉપર આંકડો ૬ ફરીથી લખવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે સામાન્ય અનુભવ એ છે કે જ્યારે વર્ષ બદલાયા પછી કેટલાક મહિનાઓ વીતી જાય છે ત્યારે આપમેળે વર્ષ યોગ્ય રીતે લખવું અર્ધજાગૃત આદત બની જાય છે અને જ્યારે પત્ર આંક- પી-૨૪ માં તારીખ દાખલ કરવામાં આવી ત્યારે આદતની સ્પષ્ટ શક્તિ દ્વારા સાચું વર્ષ લખાયું હશે અને

આંકડાને ત્યારબાદ ૬ માં બદલવામાં આવ્યો હતો અને આ હકીકત એ દર્શાવે છે કે પત્ર ૧૯૪૭ ના વર્ષમાં કોઈ સમયે લખવામાં આવ્યો હતો. અમારા મતે આ દલીલમાં ફરીથી અનુમાનનું તત્વ શામેલ છે.

ભૂલ કદાચ અજાણતામાં થઈ હોય અને ત્યાં જ સુધારો કરવામાં આવ્યો હોય. આવી ભૂલો બહુ અસામાન્ય અથવા અસાધારણ નથી અને સત્તાવાર દસ્તાવેજોમાં થાય છે તે રેકૉર્ડ પર, વિદ્વાન સેશન્સ જજના ચુકાદાના ફક્ત ૯૩ માં સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપિત થયેલું છે અને તે નીચે મુજબ કહેવાય છે:

"અપીલકર્તાઓએ એક ફાઇલ રજૂ કરી છે જે આંક- આઈડી-૩૫ છે. તેમાં એક શીટ છે જે ૯ અને ૧૦ પેજ ધરાવે છે. ૧૦મા પેજ પર બે ઓફિસ નોટ્સ છે- એક એ. એમ. નાયડુ દ્વારા લખવામાં આવી છે અને બીજી અપીલકર્તા નરગુંડકર દ્વારા. એ. એમ. નાયડુએ તેમની સહી નીચે '૬-૪-૧૯૪૮' લખ્યું છે. અપીલકર્તા નરગુંડકરે તેમની સહી નીચે '૬-૪-૧૯૪૭' લખ્યું છે. ઓફિસ ફાઇલમાં અન્ય નોંધો દર્શાવે છે કે બે સહીઓની સાચી તારીખ ૬ઠ્ઠી ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ હતી. આમ આ શીટમાં મહિનાની સંખ્યા જણાવવામાં બે ભૂલો છે અને વર્ષની સંખ્યા જણાવવામાં એક ભૂલ છે. અપીલકર્તા દાવો કરે છે કે આવી ભૂલો શક્ય છે. કોઈ નકારી શકે નહીં કે આવી ભૂલો શક્ય છે; પરંતુ જો રેકૉર્ડ પર અન્ય પુરાવાઓ પણ હોય તો આવી ભૂલો પરથી શું અનુમાન કાઢી શકાય તે નક્કી કરવું પડશે."

પત્ર પર દર્શાવેલ તારીખે લખવામાં આવ્યો ન હતો તે સાબિત કરવા માટે

અન્ય પુરાવાઓ અમે વ્યર્થ શોધ્યા છે. ગાડગીલ પણ સમજાવી શક્યા ન હતા કે તેમણે શા માટે કહ્યું કે પત્ર જુલાઈ, ૧૯૪૬ માં લખવામાં આવ્યો હતો. તે સ્પષ્ટ છે કે તે આ બાબતમાં સાચું બોલી રહ્યા નથી. આરોપી નરગુંડકર દ્વારા પત્ર પર કરવામાં આવેલ શેરો સ્પષ્ટપણે ૨૧મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ની તારીખ ધરાવે છે, અને જો આ પત્ર તેમને શેરાની તારીખે આપવામાં ન આવ્યો હોત અને કેટલાક મહિનાઓ પછી તેમને આપવામાં આવ્યો હોત તો તેમણે સામાન્ય ક્રમમાં કાં તો પત્ર પર અથવા જ્યારે તે પત્ર તેમને મળ્યો ત્યારે તેમની ઓફિસના રસીદ રજિસ્ટરમાં કોઈ નોંધ કરી હોત. ત્યારબાદ એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ પત્ર ટેન્ડરોની ફાઇલમાં ન હતો જે અલગથી રાખવામાં આવી હતી. કમિશનરે નોંધ્યું હતું કે પત્ર ફાઇલ કરવામાં આવે અને તેમણે તે ઓફિસમાં મોકલ્યો. જો ઓફિસના લોકોએ તેને ફાઇલમાં મૂક્યો ન હોય, તો તે સંજોગો પરથી પત્ર પર દર્શાવેલ તારીખ અંગે કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય નહીં. તે સ્પષ્ટ છે કે કોઈ પણ બનાવટી વ્યક્તિએ આવી બેઢંગી રીતે ૧૯૪૭ ને ૧૯૪૬ માં સુધાર્યું ન હોત જેથી મૂળ આંકડો "૭" અકબંધ રહે અને આ રીતે તેના શંકાસ્પદ પાત્રના પુરાવા તેના ચહેરા પર મોટા અક્ષરે દેખાય. આ અંગે કોઈ ઉતાવળ નહોતી, અને ફેરફાર વિના બીજો પત્ર સરળતાથી ટાઈપ થઈ શક્યો હોત.

આગળ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ પત્ર તે દિવસોમાં એટલે કે આર્ટિકલ બીમાં આવેલા ઓફિસના ટાઈપરાઈટર પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને તે ટાઈપરાઈટર આર્ટિકલ એ પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યો હતો જે ૧૯૪૬

ના અંત સુધી નાગપુર પહોંચ્યું ન હતું. આ મુદ્દા પર કેટલાક નિષ્ણાતોના પુરાવાઓ લેવામાં આવ્યા હતા. હાઈકોર્ટે યોગ્ય રીતે ઠેરવ્યું હતું કે આવા નિષ્ણાતોનો અભિપ્રાય ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટ હેઠળ સ્વીકાર્ય નથી કારણ કે તેઓ કાયદાની કલમ ૪૫ ની મર્યાદામાં આવતા નથી. હાઈકોર્ટેના આ દષ્ટિકોણનો, અમારી સમક્ષ વિરોધ કરવામાં આવ્યો ન હતો. એ નવાઈની વાત છે કે હાઈકોર્ટમાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશે, જોકે તેમણે ઠેરવ્યું હતું કે નિષ્ણાતોના પુરાવા સ્વીકાર્ય નથી, તેમ છતાં તેની ચર્ચા કરવા આગળ વધ્યા અને તેના પર થોડો આધાર રાખ્યો. ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટ અને વિદ્વાન સેશન્સ જજે આ પુરાવાનો ઉપયોગ એ તારણ પર પહોંચવા માટે કર્યો કે, કારણ કે આ પત્ર આર્ટિકલ એ પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યો હતો જે ડિસેમ્બર, ૧૯૪૬ ના અંત સુધી નાગપુર પહોંચ્યો ન હતો, દેખીતી રીતે પત્ર અગાઉની તારીખનો હતો. તેથી, અસ્વીકાર્ય પુરાવા પર આધારિત તેમના નિષ્કર્ષને અવગણવો પડશે.

એવું વધુ ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે નિષ્ણાતોના પુરાવાઓને કલમ ૩૪૨ હેઠળ નોંધાયેલા આરોપીઓના નિવેદનો દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. આરોપી પટેલે, જ્યારે આ પત્ર વિશે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો ત્યારે, નીચે મુજબનું નિવેદન આપ્યું:

"આંક- પી-૩૧ ઓફિસ ટાઈપરાઈટર આર્ટિકલ બી પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યું હતું. આંક- પી-૨૪ મારી અંગત ફરિયાદ પત્ર હોવાથી મારા પસ નલ આસિસ્ટન્ટ દ્વારા તે જ ઓફિસમાં

અજમાયશ માટે લાવવામાં આવેલા ટાઈપરાઈટરોમાંથી એક પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યું હતું, ખરીદવાના હેતુથી. આ મારી અંગત ફરિયાદ હોવાથી કોરસપોન્ડન્સ ફાઈલ્સ (પત્રવ્યવહારની ફાઈલો) આંક- પી-૩૪ અને આંક- પી-૩૫ માં તેની કોઈ નકલ રાખવામાં આવી ન હતી

તેવી જ રીતે આ ફાઈલોમાં મારા ટેન્ડર આંક- પી-૩૫ ની કોઈ નકલ નથી..... સપ્ટેમ્બર, ઓક્ટોબર અને નવેમ્બર, ૧૯૪૬ ના મહિનામાં, જ્યાં સુધી ટાઈપરાઈટર આર્ટિકલ એ નેશનલ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ આલ્કોહોલ લિમિટેડ કંપની દ્વારા ખરીદવામાં ન આવ્યું ત્યાં સુધી વિવિધ પક્ષો પાસેથી અજમાયશ માટે અમારી ઓફિસમાં ઘણા મશીનો લાવવામાં આવ્યા હતા."

જો નિષ્ણાતોના પુરાવાઓને દૂર કરવામાં આવે તો, આંક- પી-૨૪ આર્ટિકલ એ પર ટાઈપ કરવામાં આવ્યું હતું એવું માનવા માટે કોઈ આધાર નથી. ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટ અને વિદ્વાન સેશન્સ જજે આરોપીના નિવેદનના એક ભાગનો ઉપયોગ એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે કર્યો કે પત્ર આર્ટિકલ બી પર ટાઈપ થયો ન હોવાથી તે આર્ટિકલ એ પર ટાઈપ થયો હોવો જોઈએ. આરોપીના નિવેદનનો આવો ઉપયોગ સંપૂર્ણપણે ગેરવાજબી હતો. તે સ્થાપિત કાયદો છે કે વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી સ્વીકૃતિ, ભલે તે કબૂલાત સમાન હોય કે ન હોય, તેને વિભાજિત કરી શકાતી નથી અને તેનો અમુક ભાગ તેની વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાતો નથી. સ્વીકૃતિનો ઉપયોગ કાં તો સંપૂર્ણ રીતે થવો જોઈએ અથવા

બિલકુલ ન થવો જોઈએ. જો આરોપીના નિવેદનનો સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો તે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણપણે નષ્ટ કરી દે છે અને, જો તેનો બિલકુલ ઉપયોગ ન કરવામાં આવે, તો રેકૉર્ડ પર એવી કોઈ સામગ્રી રહેતી નથી કે જેના પરથી એવું અનુમાન કરી શકાય કે પત્ર તેના પર દર્શાવેલ તારીખે લખવામાં આવ્યો ન હતો.

ઉપર જણાવેલા કારણોસર અમે ઠેરવીએ છીએ કે રેકૉર્ડ પર એવું સાબિત કરવા માટે બિલકુલ કોઈ પુરાવા નથી કે આ પત્ર આંક- પી-૨૪ જૂની તારીખનું હતું અને એવું હોવાથી, આ પત્ર બનાવટી હોવાના સંદર્ભમાં આરોપ પણ નિષ્ફળ જાય છે. એકંદરે વાંચીએ તો, આ પત્ર અમરનાથને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવાના હેતુથી અથવા બીજા આરોપના સંબંધમાં બચાવ ઊભો કરવાના હેતુથી લખવામાં આવ્યો હોવાનું કહી શકાય નહીં. પત્રને એકંદરે વાંચતા તે એક નિર્દોષ દસ્તાવેજ છે અને તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ આરોપી પટેલના હિતોનું રક્ષણ કરવાનો અને તેના હરીફ કોન્ટ્રાક્ટરોના કોઈપણ અંડરહેન્ડ (ખાનગી) અથવા અયોગ્ય કૃત્ય સામે તેનું રક્ષણ કરવાનો હતો. અમે છેતરપિંડી કરવાના કોઈ ઈરાદા અથવા અમરનાથને નુકસાન પહોંચાડવાના કોઈ ઈરાદાનું અનુમાન કરી શકતા નથી, જોકે પોતાને બચાવવા માટે આરોપી પટેલે તેની સામે અમુક આક્ષેપો કર્યા હતા. તેથી અમે ત્રીજા આરોપ હેઠળ બંને અપીલકર્તાઓની દોષસિદ્ધિ રદ કરીએ છીએ અને તેમને નિર્દોષ છોડીએ છીએ.

પરિણામ એ છે કે એકત્રિત અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે, નીચેની ત્રણેય

અદાલતોના ચુકાદાઓ રદ કરવામાં આવે છે અને અપીલકર્તાઓને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવે છે.

અપીલકર્તાઓ નિર્દોષ છૂટ્યા.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૬/૧૯૫૧ માં અપીલકર્તા માટે એજન્ટ: ગણપત રાય.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૭/૧૯૫૧ માં અપીલકર્તા માટે એજન્ટ: રાજુન્દર નારાયણ.

સામાવાળા માટે એજન્ટ: પી. એ. મહેતા.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====